

PAWEŁ WAWRYSZUK*Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, Polska*

Izvorni znanstveni članak

UDK 94(438:497.5)"1948/1955"(091)

327(438:497.5)"1948/1955"(091)

Poljsko-jugoslavenski odnosi od 1948. do 1955. godine*

Članak sadrži kratak opis poljsko-jugoslavenskih odnosa u razdoblju od 1948. do 1955. i predstavlja uvod u daljnje, dublje istraživanje političke, ekonomske, kulturne i vojne suradnje Poljske i Jugoslavije poslije Drugoga svjetskog rata. Tom pitanju do sada u historiografiji nije posvećena dovoljna pažnja. Rad se temelji na arhivskoj građi poljskog i jugoslavenskog ministarstva vanjskih poslova (Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych u Varšavi i Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova u Beogradu) te arhiva poljske komunističke partije (Archiwum Akt Nowych u Varšavi) i dopunjen je periodičkim publikacijama, memoarima i literaturom.

Ključne riječi: Poljska, Jugoslavija, međunarodni odnosi, poljsko-jugoslavenski odnosi

Od završetka Drugoga svjetskog rata do 1948. poljsko-jugoslavenski odnosi stalno su napredovali. Među brojnim uzrocima za to najvažniji je bio geopolitički položaj obje zemlje. Jugoslavija je bila jedna od prvih zemalja koja je odlučila priznati poljsku komunističku vladu. Glavni interes komunista i u Jugoslaviji i u Poljskoj bio je učvršćenje vlasti.¹ Međutim, kad je postalo jasno da jugoslavenski vođa Josip Broz Tito neće priznati sovjetsku prevlast u komunističkom pokretu, „bratske“ partije odlučile su isključiti Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ) iz Informbiroa (IB), objavljujući rezoluciju „O stanju u KP Jugoslavije“ 28. lipnja 1948. godine. Tako je započeo raskol između

* Članak je nastavak rada Paweł Wawryszuk, „Poljsko-jugoslavenski odnosi 1945–1948“, *Istorija 20. veka*, 2 (2016), 63–82.

1 O međunarodnom položaju Poljske i Jugoslavije poslije Drugog svjetskog rata vidi: Włodzimierz Borodziej, *Od Poczdamu do Szklarskiej Poręby. Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947*, London 1990; Krystyna Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990; Zofia Rutyna, *Jugosławia na arenie międzynarodowej 1943–1948*, Warszawa 1981; Slobodan Selinić, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 2013; Mateusz Sokulski, Martin Previšić, „W opozycji do Moskwy. Jugosłowiańska ‘droga do socjalizmu’ w latach 1948–1956“, *Pamięć i Sprawiedliwość*, 28 (2016), 395–417.

Jugoslavije i zemalja Informbiroa, koji se naziva i sukobom Tito-Staljin. U osnovi je taj konflikt u znatnoj mjeri imao osobni i ambiciozni karakter budući da se nijedan od vođa nije želio odreći opsega vlasti koju je tada imao. Štoviše, takva retorika Titu je odgovarala jer je objašnjavala potrebu mobilizacije zbog obrane tek izborne nezavisnosti i borbu protiv neprijatelja socijalizma u Jugoslaviji.² Istovremeno, početak sukoba između Jugoslavije i Informbiroa predstavljao je početak ozbiljnog sukoba u poljsko-jugoslavenskim odnosima.³

Mjesec dana nakon objave Rezolucije, takoreći kao odgovor na nastalu situaciju sa „sestrinskim“ komunističkim partijama, u Beogradu je sazvan V. kongres KPJ (21. VII – 28. VII 1948).⁴ Upućujući čitatelja na brojne materijale poljske diplomacije posvećene tom događaju⁵ vrijedilo bi spomenuti nekoliko važnih aspekata. Većini vođićih osoba KPJ postalo je jasno da nastala situacija, kao što je Josip Broz Tito tvrdio u jednom od govora na kongresu, „nije samo napad na naše rukovodstvo Partije, to je [...] poziv na uništenje naše zemlje“. Poljska diplomacija naglašavala je motive prema kojima bi napadi na KPJ proizlazili zbog brže „izgradnje socijalizma“ nego što je to bio slučaj u drugim komunističkim zemljama. Pažnji poljskog veleposlanstva nije promaklo da je rukovodstvo KPJ, ocjenjujući politiku Informbiroa, prekomjerno upotrebljavalo izraz „kampanja protiv Jugoslavije“. Također, poljska strana bila je svjesna činjenice da niži partijski slojevi, do tada u znatnom stupnju indoktrinirani, neće naglo uspjeti odbaciti vrhovnu dogmu o Staljinovoj nepogrešivosti.⁶ Međutim, tvrdnja da će „zdravi“ elementi vratiti Partiju na pravi put bila je pogrešna, što se ubrzo i pokazalo u praksi.⁷

2 O sukobu Jugoslavije i Informbiroa vidi: Milovan Đilas, *Razgovori sa Staljinom*, Beograd 1990, 83–119; Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, Beograd 1991, 126–174; Đoko Tripković, „Iza gvozdene zavesе. Početak i eskalacija sukoba Tito–Staljin prvih meseci 1948“, *Istorija 20. veka*, 1 (1996), 89–99; Đoko Tripković (ur.), *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, Beograd 1999; Miladin Milošević (ur.), *Tito – Staljin*, Beograd 2007; Dragan Bogetić, „Jugoslavija u Hladnom ratu“, *Istorija 20. veka*, 2 (2008), 315–321 itd.

3 Treba napomenuti da su jugoslavenski komunisti i ranije povremeno neslužbeno isticali razlike politike KPJ u odnosu na politiku Poljske radničke partije (PPR). Vidi više u: Wawryszuk, „Poljsko-jugoslovenski“, 72–76.

4 Više informacija u: *Peti kongres KPJ*, Beograd 1948; Vladimir Dedijer, *Dokumenti 1948*, sv. 1, 3, Beograd 1980; Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, Zagreb 2009, 171–174.

5 Arhiv novih dokumenata [dalje: AAN]. Inozemni odjel Centralnog komiteta Poljske radničke partije [dalje: WZKCPRP; od prosinca 1948.: KC PZPR], sig. 295/XX-63, niz dokumenata.

6 Isto, Notatka z V Kongresu KPJ. Wyciąg z notatek Slobodana Ivanovicia. Wezwanie do jedności w zdradzie, opracował: Wajntraub, tłumaczył Stanisław Derliński, 102–103.

7 Treba dodati da su se ponekad u poljskoj diplomaciji pojavljivala vrlo povoljna zapažanja o jugoslovenskoj strategiji. U jednom izvještaju Veleposlanstva RP u Beogradu može se pročitati: „Treba reći da je predgovor dobro napisan [u odgovoru na optužbe SKP(b)-a]. **Kontraargumenti Jugoslavena imaju neospornu snagu i sve naznake istine. Poslije čitanja predgovora, pisma SKP(b) značajno gube na snazi** [istaknuo P. W.]“, vidi: Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, [dalje: AMSZ], Departament Prasy i Informacji [dalje: DPiI], sig. fonda 21, fascikl 52, kutija 739, Raport prasowy nr 10, za 8-10.9.1948 r, 10.9.1948 r, 25.

Prvi tajnik Veleposlanstva Republike Poljske u Jugoslaviji Zygmunt Sten-Stoberski izgledao je uvjeren da su, iako je unutarpartijska opozicija u KPJ bila relativno jaka i organizirana, pokušaji bijega pojedinih dužnosnika u inozemstvo svjedočili o slabosti same partije. Najznačajnija osoba unutarpartijske opozicije koja je pobjegla u inozemstvo bio je zamjenik načelnika Glavne političke uprave Jugoslavenske narodne armije general Arso Jovanović, kojeg su ubili jugoslavenski vojnici na granici s Rumunjskom. No vlast je pokazivala oprez iako ne prema osobama koje su se javno izjašnjavale za Rezoluciju.⁸ Neposredno nakon izbijanja sukoba radilo se na delimitaciji jugoslavensko-talijanske granice što jugoslavenski tisak nije spominjao ne želeći nedavnim jugoslavenskim saveznicima pružiti novi izgovor za „okretanje“ te zemlje u smjeru Zapada. Stoberski je sugerirao da postoje naznake o mogućnosti jugoslavenske suradnje s nekim zapadnim državama, primjerice potpisivanje trgovačkog sporazuma s Austrijom i prodaja šećera Norveškoj izvan okvira dotadašnjeg ugovora. Vlada FNRJ, lišena mogućnosti suradnje sa zemljama Informbiroa, „priprema sebi trgovačka tržišta na Zapadu“.⁹ Štoviše, jugoslavenska vlada počela je raditi na postupnoj promjeni propagande na tom polju,¹⁰ što je moglo svjedočiti o jugoslavenskim pripremama za izolaciju od socijalističkih država.

Sličnu ocjenu poljskog političkog položaja u pojedinim su aspektima iznosili jugoslavenski političari koji su prilikom kongresa ujedinjenja Poljske radničke partije (PPR) i Poljske socijalističke partije (PPS) zaključili da niži partijski slojevi, posebno PPS, nisu oduševljeni ujedinjenjem. Jugoslavenski veleposlanik Rade Pribićević pisao je da je nekim od starijih članova PPS-a „nedostajao bijeli orao [kako se čini, u smislu perspektive gubitka suvereniteta]“. Veleposlanik je procjenjivao da je „najmanje 80%“ članova PPS-a protiv ujedinjenja s PPR-om. Nije lako navesti točan broj pristaša ujedinjenja PPS-a i PPR-a (ili točnije PPR-ovog *gutanja* PPS-a), osim rukovodstva tzv. lubelske PPS. Partija je tada brojala 140 tisuća članova od kojih 80%, kako navodi Krystina Kersten, u prošlosti nije imalo ništa zajedničko sa socijalističkim pokretom.¹¹

Drugi, izrazito bitan aspekt koji je poljska strana koristila u borbi s KPJ bio je stav različitih jugoslavenskih grupa i pojedinaca koji su se nalazili na teritoriju Poljske i koji

8 Među ostalim, s položaja u crnogorskoj vladi otpušten je bivši veleposlanik u Poljskoj Božo Ljumović, koji je s nekoliko drugih visokih dužnosnika sudjelovao na kongresu. To bi mogao biti dokaz da nisu očekivali takav razvoj situacije. Više: „Delegati za Peti kongres KPJ izabrani na partijskim konferencijama u Crnoj Gori“, *Borba*/Beograd, 8.7.1948.

9 AMSZ – Gabinet Ministra [dalje: GM], sig. 15-11-112, Raport nr 242/tjn/15, Belgrad z dn. 30.8.1948 r, 24–25. U svojoj ocjeni Kardeljevog govora na kongresu poljsko veleposlanstvo naglašavalo je tvrdnju da „razvijajući odnose sa SSSR-om i zemljama narodne demokracije na području vanjske politike ne isključujemo mogućnost vođenja interesa i s drugim zemljama“ – istovremeno sumnjajući da će Jugoslavija „dalje biti na prvoj liniji borbe s imperijalistima i ratnim huškačima“, usp. AMSZ-DpiI, 21-52-739, zał. H cz. II raportu prasowego nr 6, z dn. 27.7.1948 r, 64.

10 O jeziku jugoslavenske propagande detaljno je pisala: Carol S. Lilly, *Power & Persuasion. Ideology and Rethoric in Communist Yugoslavia 1944-1953*, Boulder 2001, 161 i sl.

11 Kersten, n. dj., 158 i sl.

su osudili stav svoje vlade.¹² Međutim, uzimajući u obzir intenzitet te pojave može se tvrditi da je ona imala ograničen karakter. U cilju pojačavanja propagandnog efekta, objavljivane su „polemike“ između njih i primjerice diplomata jugoslavenskog veleposlanstva. Do jedne od polemika došlo je 19. listopada 1948. godine kada je studenatima politehnike u Gdańsku došao savjetnik veleposlanstva FNRJ Ante Rukavina. Cijeli posjet trebao je biti „iznenađenje“ za studente, iako su sudjelovali u „otvorenoj diskusiji [...] pošto smo bili svjesni da nas tu, u demokratskoj Poljskoj, ne mogu uhvatiti Ranskovićeve agenti“.¹³ O plitkosti i slabosti koraka te vrste najbolje svjedoči pismo koje je 16 osoba potpisalo u znak protesta protiv izbacivanja „nekoliko stotina“ studenata sa sveučilišta u Beogradu. Potpisnici su bili povezani s Jagelonskim sveučilištem u Krakovu i politehnikama u Wrocławu i Gdańsku. Uzimajući u obzir da je prije rezolucije Informbiora u Poljskoj studiralo nekoliko stotina državljana Jugoslavije, intenzitet prosvjeda izgleda simptomatično skromno.¹⁴

Poljska i Jugoslavija počele su jedna drugoj otežavati izvršavanje svakodnevnih obaveza. Primjerice, u rujnu 1948. banka FNRJ je zadržala uplatu 10 milijuna dinara Veleposlanstvu Republike Poljske, obrazlažući svoju odluku proceduralnim pitanjima. Jugoslavenska strana je prilično dugo odugovlačila i povratak Poljaka-ratnih zarobljenika koji su služili u Wehrmachtu. Iako je postupak uobičajeno trajao dva tjedna, tada su zarobljenici morali čekati do pet mjeseci. Ta činjenica vrlo je bitna jer je 1948. došlo do repatrijacije svih austrijskih zarobljenika, a završavala se i njemačka repatrijacija.¹⁵ Uz navedene postojali su i drugi, manje ili više značajni incidenti – počevši od dječaka koji je razbio staklo na izlogu poljskog veleposlanstva (pravdajući se da je iz pračke gađao tablicu s brojem zgrade udaljenu 50 cm od veleposlanstva) pa sve do kršenja tajne

12 Tu treba dodati da je veći dio tih grupa ostao vjeran dotadašnjoj liniji partije, što su i pokazali u službenim priopćenjima. Tako su postupili npr. jugoslavenski studenti na politehnici u Gdańsku (14 osoba se odlučilo izdvojiti, iako je propagandno priopćenje u kojem se kritizira jugoslavenska vlast potpisalo samo 7 osoba). S druge strane, studenti iz Katowica su demonstrativno odustali od školovanja u Poljskoj i vratili se u Jugoslaviju, samo su jedan starac (Dimče Atanasov) i jedan student (Aleksandar Milenković) odlučili ostati. Pripremili su priopćenje (iako njihov jezik i stil vjerojatno svjedoče da ih oni nisu napisali) u kojima kritiziraju svoju vladu te hvale uvjete studiranja i opću situaciju u Poljskoj i drugim zemljama narodne demokracije. Više: AAN-WZKCPR, 295/XX-64, 10 i sl.

13 Zanimljivo je da je bilješka s tog sastanka (zajedno s prijevodom na poljski jezik) sa značajnim naslovom bila gotova već sljedećeg dana. Usp. Isto, Radca Rukawina, absolwent kursu Dżilasa, jeszcze bardziej utwierdził nas w przekonaniu o naszej słuszności [Savjetnik Rukavina, polaznik Đilasovog tečaja, još nas je više ojačao u uvjerenju o našoj ispravnosti], 24-28.

14 Isto, 29-30. Godine 1948. u Poljskoj je bilo čak 530 učenika stručnih škola iz Jugoslavije, dok je poljskih učenika u Jugoslaviji bilo 230. Prema procjenama Veleposlanstva FNRJ, trideset učenika odbilo se vratiti u Jugoslaviju. Ako je ta procjena točna, samo polovica njih odlučila je potpisati navedene dokumente. Usp. Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova [dalje: DAMSP], Ambasada Demokratske Federativne Jugoslavije u Varšavi, Politička arhiva [dalje: ADFJ(AFNRJ)-PA], 1948, fascikl 123, subfascikl 10 [dalje: 123-10], broj 423053, Odnosi Poljske i Jugoslavije posle rezolucije Informbiora. Slučajevi kršenja Kulturne konvencije, 123/639.

15 AMSZ-GM, 15-11-112, Raport, Belgrad dn. 8.9.1948 r, 34-35 (1-2).

diplomatske korespondencije.¹⁶ U ometanju izvršavanja svakodnevnih poslova niti poljska strana nije ostajala dužna. Službenici Veleposlanstva FNRJ u Varšavi žalili su se svom Ministarstvu vanjskih poslova (MVP) na grub rad poljskih službi. Tako su neuniformirani službenici „koji su se predstavljali za policijske organe“ (dva muškarca i žena) kod ulaza na most Poniatowskog u Varšavi zaustavili službeni automobil jugoslavenskog veleposlanstva. Vozilo je pregledano bez ikakvih objašnjenja i bez obzira na činjenicu da su se u njemu prevozili dokumenti veleposlanstva FNRJ. Incidenata te vrste bilo je više, o čemu svjedoče pregledi drugih jugoslavenskih državljana koji su službeno boravili u Poljskoj. Kontrole je često pratilo kršenje diplomatskog imuniteta, jer su se provodile unatoč predocjenju diplomatskih iskaznica. U takvoj situaciji našao se Svetožar Petrović, izaslanik za trgovinu jugoslavenskog veleposlanstva. Njegovo su vozilo zaustavili službenici Ureda za sigurnost [Urząd Bezpieczeństwa] (UB) koji su, vidjevši iskaznicu, rekli: „Baš nas briga!“. Službene automobile jugoslavenskog veleposlanstva često je „javno pratio“ UB, prilikom čega su nerijetko, kako su izvještavali jugoslavenski diplomati, to bile iste one osobe koje su se služile malo rafiniranim „istražnim“ metodama.¹⁷

Sumirajući to razdoblje u poljsko-jugoslavenskim odnosima, treba obratiti pažnju na provokativno ponašanje poljske strane i cijelo vrijeme uglavnom konzervativni stav jugoslavenske strane. Gotovo u svakom dokumentu, pa tako i u onima pripremanim za unutarnju upotrebu, diplomacija FNRJ koristila je relativno kurtoazni jezik u odnosu prema Poljskoj. Sličan je bio i odnos prema SSSR-u. Bilo je to vezano za opću politiku KPJ, koja je izbjegavala eskalaciju sukoba sa SKP(b) i njenim saveznicama, posebno nakon što se Jugoslavija suočila s mogućom oružanom intervencijom SSSR-a (barem su tako u početku mislili Tito i njegovi najbliži suradnici).¹⁸ U tom razdoblju u Poljskoj je uočen poseban odnos koji je jugoslavenska diplomacija imala prema toj zemlji. U drugoj polovici 1949. iz Veleposlanstva Republike Poljske počeli su pristizati izvještaji koji su sugerirali donošenje odluke o raskidu pakta o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći još prije drugih država Istočne Europe. Trebao je to biti svojevrsan izraz solidarnosti

16 Na početku 1949. izaslanik za tisak Stanisław Korzeniowski pisao je da je pismo koje je veleposlanstvo poslalo konzulatu u Zagrebu bilo otvoreno, pečati polomljeni i ponovo zalijepljeni, a cijela akcija izvršena „nespretno“. Kako je pisao u izvještaju: „Po načinu izvođenja tog ‘posla’ može se zaključiti da ili jugoslavenske vlasti u tome još nemaju iskustva, ili su ga namjerno tako izvele kako bi veleposlanstvo to znalo.“ AMSZ-DpI, 21-52-741, Raport prasowy nr 6/49, 11.

17 Više: DAMSP-AFNRJ-PA, 1948-123-9-420371, Pismo br. 1075, 123/586-588; 123/591-596. Kalendar neprijateljskih koraka prema jugoslavenskim diplomatima vidi u: Isto, Odnosi Poljske i Jugoslavije posle rezolucije IB, br. 423053, 123/635-640.

18 Michał J. Zacharias, *Komunizm – federacja – nacjonalizmy. System polityczny w Jugosławii 1943-1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Warszawa 2004, 109 i sl.. Uočljiv je potcjenjivački ton izvještaja Veleposlanstva RP u Beogradu: „[...] dio najgluplje reakcije govori čak to da svakog trena treba očekivati rusko bombardiranje Beograda“, AMSZ-GM, 15-11-112, Pismo nr 242/tjn/34/49 z dn. 17.8.1949 r, 125.

sa Sovjetskim Savezom. U praksi je to značilo praćenje stava Moskve.¹⁹ Na ovom mjestu treba skrenuti pažnju na vrlo važno pitanje navedeno na početku članka, koje se odnosi na stav dijela poljskih komunista s Gomulkom na čelu. Kao što je Stoberski pisao, dio „istočnih“ (sovjetskih) diplomata smatrao je da su Poljska ujedinjena radnička partija (od 1948. PUPR), ali i Poljska kao država, bili „najpovoljnije tlo za sijanje titoizma“. Za vrijeme njegovog razgovora s novim prvim tajnikom veleposlanstva SSSR-a u Beogradu Karmanovim, navodno je izrečena tvrdnja koja je zvučala kao upozorenje, da „KPJ računa na neke ljude iz PUPR-a“.²⁰ Činjenica je da nijedan poljski diplomat u Jugoslaviji nije proglašen personom non grata. Štoviše, prema mišljenju poljskog veleposlanstva, vladalo je uvjerenje da Poljska pripada zemljama koje najslabije napadaju Titovu ekipu. Zbog toga je, prema poljskom veleposlanstvu, neophodno bilo pronaći odgovarajući povod za raskid Pakta o prijateljstvu „da bi se na taj način pokazalo [...] da Titova grupa uzalud zavodi svoje društvo iluzijama nekakvih simpatija koje vežu poljski narod s narodom Jugoslavije i, automatski, s Titovom grupom“.²¹

Veleposlanik Republike Poljske u Jugoslaviji Jan Karol Wende pripremio je izvještaj u kome je opisao politiku Jugoslavije, navodeći korake koji nisu bili u skladu s Rezolucijom Informbiroa. U prvom je planu bilo mišljenje da su nakon početne panike, koja je zavlada u KPJ, Tito i drugi partijski vođe uspjeli ovladati situacijom. Oko osam mjeseci nakon izbijanja konflikta, prema mišljenju poljskog veleposlanika, jugoslavenski političari počeli su jačati antisovjetsku retoriku. Ograničena je distribucija sovjetskog tiska i knjiga, iako nije bila zabranjena. Štoviše, poslije stanovitog razdoblja u kojem su jugoslavenski dužnosnici prema Poljskoj iskazivali „povlašten“ odnos, Poljska je sve češće postajala meta napada. U tome smo „zauzeli – pisao je Wende – jedno od vodećih mjesta ako su u pitanju napadi ‘osnovne’ prirode“. Također, „pored osnovnih razloga Poljska je izabrana kao objekt koji najviše odgovara za posredno napadanje Sovjetskog Saveza“.²² Tu treba naglasiti da su jugoslavenski napadi na Poljsku u velikoj mjeri predstavljali odgovore na provokativnu djelatnost poljske strane. Jugoslavensko veleposlanstvo moralo je nekoliko puta intervenirati na ranije spomenute korake Poljaka. Može se navesti više problema osim onih vezanih za realizaciju trgovačkih ugovora. Primjerice,

19 Tijekom 1949. došlo je do značajnog intenziviranja sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Vidi: Đoko Tripković, „Vruće leto' 1949“, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 1/2 (2000), 189–208.

20 AMSZ-GM, 15-11-112, Pismo nr 242/tjn/34/49 z dn. 17.8.1949 r, 126.

21 Isto. Pakt je raskinut 30. rujna 1949. bez obzira na to što su tadašnji predsjednik Republike Poljske Bolesław Bierut i tadašnji premijer Józef Cyrankiewicz nedugo prije toga u Beograd slali najtoplije pozdrave i uvjeravanja o suradnji. Bierut: „U duhu iskrenog prijateljstva dalje ćemo koračati na zajedničkom putu koji vodi k napretku i trajnom miru“ (DAMSP-AFNRJ-PA, 1948-123-9-47297); Cyrankiewicz: „S radošću konstatiram da je naš savez ojačao uzajamno prijateljstvo [...] i da je postao trajna osnova za daljnji razvoj suradnje za dobrobit naših država i njihovog stalnog procvata“ (Isto, (Polj. 2)).

22 AAN-KC PZPR-ARP, 237/XXII-468, Pismo nr 242/tjn/25, 117. Općenito uzevši, u jugoslavenskom tisku Poljska se počela spominjati samo enigmatski (od lipnja do rujna 1948. broj redova posvećenih Poljskoj pao je sa skoro 4000 u lipnju na nešto više od 1500 u rujnu uz približno isti broj članaka. Prema: AMSZ-Dpił, 21-52-739, Raport prasowy nr 11 z dn. 16.10.1948, 12.

gotovo svakodnevno ispred jugoslavenskog veleposlanstva u Varšavi (nalazilo se u Aleji Staljina – *sic!*) održavali su se različiti prosvjedi, iako mogu biti okarakterizirani kao malo važni. Ozbiljan korak s poljske strane bilo je uhićenje i suđenje u Katowicima Miliću Petroviću, jugoslavenskom službeniku upućenom u Poljsku za nadzor trgovačkog sporazuma. Prema mišljenju jugoslavenske diplomacije, poljske vlasti od početka su tretirale taj predmet kao politički. Vlasti su dosljedno odbijale bilo kakve kontakte jugoslavenskog veleposlanstva s uhićenim i ignorirane su diplomatske note. Na kraju je M. Petrović osuđen na 10 godina zatvora.²³ Bez obzira na to, jugoslavenski veleposlanik Pribičević ocijenio je da „široke mase poljskog naroda [...] izražavaju svoju simpatiju prema Jugoslaviji [štogod to značilo – P. W.]“.²⁴ Nešto kasnije, poslije zasjedanja Komisije (nije precizirano koje) u šifrogramu upućenom Beogradu možemo pročitati: „to je prije bila komedija, nego zasjedanje. [...] Predstavljeni smo kao da živimo u džungli, a ne u civiliziranoj zemlji, a [da jugoslavenska] vlast nema pojma o diplomaciji.“²⁵

Zaoštravajuća retorika poljskih vlasti morala je imati odjeka u poljskoj unutarnjoj politici, s obzirom na to da je najozbiljniji „kandidat“ za naziv „titovca“ u Poljskoj bio naravno Gomułka. Pažnji jugoslavenske strane nije promakao stav prvog sekretara PPR-a izrečen još prije konferencije u Szklarskoj Porębi u kome je izrazio svoje protivljenje ideji stvaranja Informbiroa. Prema tvrdnji Kristine Kersten, Staljin je nakon kategoričnog Gomułkina protivljenja promijenio mišljenje o sjedištu Informbiroa i umjesto Varšave za sjedište je izabran Beograd. Za Gomułku je nova institucija mogla postati, po svojoj prirodi, slična Kominterni i *de facto* ukinuti bilo kakvu autonomiju komunističkih partija. Pored toga što je drug „Wiesław“ (Gomułkin nadimak) prihvatio stav o potrebi što bržeg oslobađanja gospodarstva i društva od utjecaja široko shvaćanog Zapada (što je značilo povezivanje sa SSSR-om i satelitima), ipak je u obzir

23 Više o „katovičkoj sudskoj provokaciji“ – kako su je nazivali jugoslavenski dužnosnici – vidi: DAMSP-AFNRJ-PA, 1949-87-10-423279, Pismo br 497/49, 25.11.1949 r, 1-5. Argumentacija poljske strane po tom pitanju je „mutna“. Poljski MVP obavijestio je jugoslavensku stranu da su poslije pregleda Petrovićevog stana u Chorzówu pronađeni „različiti tajni dokumenti koji se odnose na pojedina poljska industrijska poduzeća“ što je trebalo svjedočiti o privrednoj špijunaži. Ne čekajući izricanje presude, MVP nije sumnjao da je organizirao špijunsku mrežu i radio protiv Poljske, SSSR-a i drugih zemalja narodne demokracije: AMSZ-Departament I [dalje: DI], 7-22-221, Nota DI J[ugosławia] 0862/10/49, 1-7. Djelovanje poljske strane naišlo je na prosvjede MVP Jugoslavije, no ti prosvjedi nisu utjecali na promjenu poljskog ponašanja. Na prosvjede je odgovarano npr. da su zahtjevi za Petrovićevim oslobađanjem prije završetka sudskog postupka izraz neroveze jugoslavenske strane koja se boji „širenja“ špijunske afere. Veleposlanstvo FNRJ je, s druge strane, sugeriralo da je Poljskoj potrebno „jedno montirano suđenje protiv nekoga iz ‘Titove klike’ da bi se mogla pohvaliti revnošću i pokazati da ne zaostaju za drugima“. Dostupna je cijela dokumentacija poljske strane: AMSZ-DI, 7-22-221. Više o propagandi poljskog tiska (*Głos Ludu, Trybuna Ludu*): Andrzej Zaćmiński, „Josip Broz-Tito w propagandzie centralnego dziennika prasowego PPR (‘Głosu Ludu’) i PZPR (‘Trybuny Ludu’) w latach 1947-1949“, u: Aleksander Jankowski, Jacek Maciejewski (ur.), *Interpretatio rerum gestarum. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Ostoju-Zagórskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Bydgoszcz 2013, 275-296.

24 DAMSP-AFNRJ-PA, 1949-86-7-418435, Pismo od 26.9.1949.

25 DAMSP-AFNRJ-PA, 1949-87-4-422907, Pismo od 11.12.1949.

uzimao zadržavanje „poljskog puta“ u socijalizam.²⁶ Jugoslavenska strana naglašavala je upravo to potonje. Njena diplomacija je s velikom pažnjom pratila razvoj pitanja „desničarskog i nacionalističkog odstupanja“ u PPR-u.

U rezoluciji Političkog biroa PPR-a *U vezi pitanja desničarsko-nacionalističkog odstupanja u rukovodstvu partije, njegovim izvorima i načinima njegovog svladavanja* može se pročitati da se Gomulkin stav počeo predstavljati kao pomirenje „prema rukovodstvu KPJ, kao i dalekosežna kritika oblika borbe koju je inicirala SKP(b)“. Slično je predstavljena njegova nenaklonjenost Informbirou „čiji su nastanak pratila oštra trvenja u rukovodstvu“, što je u suštini i odgovaralo stvarnom stanju. Gomulkin postupci trebali su svjedočiti da je „neosporno“ i „ne sam“ štetio poljskim interesima.²⁷ To se događalo bez obzira na činjenicu što drug „Wiesław“ u osnovi nije bio u opoziciji prema Bierutu, a sigurno nije imao namjeru slijediti jugoslavenski put. Treba naglasiti da je pitanje Rezolucije Informbiroa o Jugoslaviji, na ovom mjestu zbog očiglednih razloga stavljenih u prvi plan, ipak bilo samo jedan od elemenata nove strategije PPR-a s kojima se Gomulka nije mogao (ili nije želio) složiti. On je, za razliku od Tita i jugoslavenskih komunista, nepromišljenim smatrao forsiranje sovjetskog modela „izgradnje socijalizma“ s kolektivizacijom poljoprivrede, ali nije uzimao u obzir potencijalnu političku cijenu koju bi zbog tog stava mogao platiti.²⁸ Uostalom, poslije srpanjskog plenuma nikada nije nastupao protiv Rezolucije Informbiroa iako je govoreći o njoj često koristio kondicional. Sa sigurnošću se može tvrditi da jugoslavenska diplomacija nije očekivala zaokret u poljskoj politici koji bi se zasnivao na suprotstavljanju Sovjetskom Savezu. Jugoslavenski veleposlanik Pribećević pisao je da je Gomulka, iznoseći samokritiku, naglasio da „nije sam i da postoje ljudi koji dijele njegovo mišljenje“. Veleposlanik je takav Gomulkin stav okarakterizirao kao „ludo hrabar“.²⁹

Skoro identičan stavu Gomulke bio je Titov stav iznesen u intervju za norveški dnevni list *Verdens Gang*. Intervju je objavljen u studenom 1949. povodom podjele tamošnje komunističke partije na, pojednostavljeno rečeno, pristaše i protivnike Informbiroa. „Tito je trezven, miran kao stijena i siguran u sebe“ – napisao je dnevnik – „[...] Na svijetu je još puno ljudi koji ne mogu samostalno misliti“. Upitan da li danski i „drugi skandinavski komunisti izvršavaju naredbe iz Moskve [...]“ Tito se osmjehuje i

26 Kersten, n. dj., 354-357. Termin „poljski put k socijalizmu“ ne treba shvaćati kao novu političku doktrinu, nego više kao ostvarivanje cilja: uvođenja komunističkog režima u Poljskoj uzimajući u obzir lokalne uvjete (društveni i privredni položaj, tradiciju i slično).

27 AAN-KC PPR, 295/VII-248, Rezolucja w sprawie odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego w kierownictwie partii, jego źródeł i sposobów jego przezwyciężenia, 45 i sl.

28 Tu vrijedi navesti mišljenje Wendea koji je – prema *Borbi* – primijetio da je Moša Pijade još 1949. navodno rekao: „**ne [treba] plašiti seljaka koji je promotor revolucije**“ [istaknuo P. W.] – što je donekle moglo najaviti postupnu promjenu politike KPJ prema kolektivizaciji. Sličan stav o štetnosti kolektivizacije iskazivao je Gomulka: AAN, Wydział Zagraniczny [dalje: WZ] KCPZPR, Ambasada RP w Belgradzie [dalje: ARP], sign. 237/XXII-468, Pismo nr 242/tjn/25, 109, 112.

29 DAMSP-AFNRJ-PA, 1948-123-2-431374, Pismo str. pov. 39, 21 XII 1948, 123/56. *Ad vocem* treba primijetiti da su se procesi slični onima u PPR-u (uklanjanje komunista koji su podržavali „narodni“ put k socijalizmu) odvijali i u drugim zemljama narodne demokracije.

odgovara: činjenice govore same za sebe“, dodajući da ne smatra da dobivaju tako „dalekosežne direktive kao poljski, češki, bugarski i rumunjski komunisti. [...] Oni ne misle samostalno“. Bitne su i sljedeće riječi jugoslavenskog vođe: „Tu, u Jugoslaviji, ostvarujemo socijalizam u uvjetima koje imamo. U Norveškoj, Danskoj ili drugim zemljama prevladavaju drugi uvjeti i to, naravno, treba uzimati u obzir. Odlučuju činjenice.“³⁰

U takvim uvjetima poljska vlast odlučila je raskinuti savez sa „socijalističkom“ Jugoslavijom. Beograd je to primio dosta mirno. Jugoslavensko Ministarstvo vanjskih poslova ubrzo je u poljsko veleposlanstvo uputilo odgovor u kome se tvrdilo da je „poljska vlast prodala poljski narod [...]. Optužujući našu vladu da surađuje s fašizmom, poljska vlada podržava provokatorski budimpeštanski proces.“ Štoviše, iskazano je uvjerenje da je s jugoslavenske strane prijateljstvo prema Poljskoj bilo „iskreno“. „Kada se Poljska zbog slabe žetve našla u teškom položaju, u okviru bratske pomoći smo poslali 100 tisuća tona žitarica, drug Bierut nam je osobno mnogo zahvaljivao.“ Bez obzira na sve, u noti nije izostalo uvjeravanje u bezuvjetnu jugoslavensku podršku Poljskoj u poljsko-njemačkom sporu oko granice na Odri i Lužičkoj Nisi.³¹

Razdoblje 1948-1953. karakterizirala je razmjena diplomatskih udaraca Varšave i Beograda. Ti udarci bili su asimetrični – u njima je poljska strana pokazivala veću „aktivnost“. ³² Konzularni odjel Veleposlanstva RP u Beogradu izvijestio je da „se titoisti osim bjesne propagandne kampanje nisu odlučili na neku veću provokaciju zbog propoljskih simpatija, što ipak ne isključuje mogućnost njihovog pojavljivanja“. ³³ Teško je utvrditi što je diplomat mislio pišući o propoljskim simpatijama, ali se čini da je Jugoslavija svoju neprijateljsku djelatnost prema Poljskoj vodila na način da ne upropasti mogućnost za kasniji sporazum u slučaju promjene međunarodne situacije. Također, nije donesena odluka o prekidu diplomatskih odnosa, a dotadašnji veleposlanici nastavili su izvršavati svoje tekuće zadatke.

Proganjanjima i indoktrinaciji bili su podvrgnuti povratnici koji su boravili u obje zemlje, odnosno jugoslavenski državljani u Poljskoj i poljski državljani u Jugoslaviji. Primjerice, poljska strana otežavala je povratnicima ³⁴ iz Jugoslavije pristup materijalima koje je distribuiralo jugoslavensko veleposlanstvo. Pribićević je pisao da su „brojni“ povratnici (tada već poljski državljani) koji su se naselili u okolici Bolesławca (dese-

30 AAN-WZKCPZPR, 277/XXII/468, Odpis z dziennika „Verdens Gand“ z dn. 9 XI 1949 r, 98.

31 DAMSP-AFNRJ-PA, 1949-86-7-419293, Nota MSZ FLRJ do Ambasady Polskiej w Belgradzie, 21.10.1949 r.

32 Predstavljajući na II. kongresu Komunističke partije Srbije položaj KPJ Tito nije spomenuo Poljsku nabrajajući sve ostale zemlje narodne demokracije na čelu sa SSSR-om i obavještavajući o njihovoj agresivnoj politici prema Jugoslaviji. Usp. AAN-WZKCPZPR-ARP, 237/XXII471, „Mowa towarzysza Tity na Drugim Kongresie Komunistycznej Partii Serbii“, *Biuletyn Informacyjny Wydziału Prasowego Ambasady FLR Jugosławii*, 11, 19.2.1949, 28-30.

33 AMSZ-Biuro Konsularne [dalje: BK], 20-34-386, Raport nr 1951/IV/302/10/pf. Treba obratiti pažnju na to da je u naslovu dokumenta upotrijebljena riječ *drug* (towarzysz). Nije sigurno je li to autor dokumenta učinio namjerno. U vrijeme konflikta tako nešto nije bilo uobičajeno.

34 Veliki broj povratnika prvotno je posjedovao samo jugoslavensko državljanstvo. Njihovi preci su se na južnoslavenska područja doselili u 19. stoljeću. Dio povratnika nije niti vladao poljskim jezikom.

tak tisuća ljudi) „iskazivali simpatije prema Titu“.³⁵ Osim toga, Varšava je podržavala Jugoslavensku revolucionarnu emigraciju (JRE).³⁶ Na zasjedanje tog međunarodnog tijela u Bukureštu 17-19. siječnja 1952. godine iz Poljske su bila upućena dvojica delegata (Rumunjska je imala petoricu, a Bugarska trojicu). Za vrijeme zasjedanja predsjednik tzv. Koordinacijskog centra JRE Krsto Popivoda ustvrdio je da pomoć SKP(b) „i drugih komunističkih i radničkih partija iz zemalja narodne demokracije, pomoć Informbiroa i postojanje svih objektivnih uvjeta [?], kao i rast revolucionarnih snaga u Jugoslaviji uvjetuju i omogućuju daljnji razvoj revolucionarno-oslobodilačke borbe, njezin prelaz na višu razinu“. Popivoda je predstavio ideju stvaranja nove komunističke partije – Jedinstvenog oslobodilačkog fronta naroda Jugoslavije.³⁷ „Poljska“ delegacija izrazito je promovirala tu ideju. Unutar te delegacije ideju je posebno podupro Nikola Sandulović, kojeg je jugoslavenska strana prikazala kao dezertera. Ipak, po pitanju stvaranja nove komunističke partije nije vladalo jednoglasje. Protivnici su sumnjali u stvarnu „zrelost [političke] situacije“ za takav korak. Uostalom, drugi „poljski“ delegat, Živko Subotić, također je imao stanovite nedoumice, no popustio je poslije „nagovaranja“ svoga kolege Sandulovića. S velikom vjerojatnošću može se ustvrditi da je JRE bila organizacija kojom se upravljalo na barem dvije razine. Pojedine delegacije su prvo usuglašavale svoj stav s lokanim partijama. Sandulović je u izvještaju pisao da će se „naš Centar još sporazumjeti s CK PUPR-a u vezi definitivnog rješavanja tog pitanja [...] poslije njihovog dobivanja [političke rezolucije na kraju kongresa], drugovi iz CK PUPR su zamoljeni da ju razmotre s našim Izvršnim vijećem u cilju angažiranja naše grupe u realizaciji našeg dijela aktivnosti“.³⁸ U drugom dokumentu dodao je da „živimo u bratskoj narodno-demokratskoj Poljskoj okruženi simpatijom poljskog naroda te sveobuhvatnom pomoći i brigom Centralnog komiteta PUPR-a“ koji posjeduje sredstva za borbu s „titovom klikom“.³⁹ Ipak, sve odluke JRE morala je odobriti Moskva. U spomenutom izvještaju dalje čitamo: „Glavni pritisak je usmjeren na stvaranje partije – Centar će se po tom pitanju za savjet obratiti SKP(b)-u, Informbirou i drugim partijama iz zemalja narodne demokracije“. Glavna rezolucija prihvaćena je pljeskom koji je započeo sovjetski predstavnik.

Teško je jednoznačno odrediti koji je bio stvarni cilj osnivanja alternativne KPJ, a prije svega, je li to bila samo iduća faza pritiska na Beograd. Poduzeti su koraci za pripremu partijskih kadrova, primjerice povećan je broj osoba slanih u partijsku školu

35 DAMSP-AFNRJ-PA, 1949-86-2-421319, Telegram Veleposlanstva FNRJ, bez naslova, bez datuma.

36 Više o jugoslavenskoj političkoj emigraciji, između ostalog, vidi u: Momčilo Mitrović, Slobodan Selinić, „Jugoslavenska informbirovska emigracija u istočnoevropskim zemljama, 1948-1964“, *Tokovi istorije*, 1-2 (2009), 31-54; Péter Vukman, „Social Composition and Everyday Life of Cominform Emigrants in Hungary (1948-1980)“, *Istorija 20. veka*, 1 (2018), 133-146.

37 AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-467, Sprawozdanie z Narady przedstawicieli Jugosłowiańskiej emigracji rewolucyjnej, z dn. 5 III 1952 r, tajne, 2.

38 Isto, 3-4.

39 Isto, Sprawozdanie Komisji Weryfikacyjnej Grupy Partyjnej Jugosłowiańskich Emigrantów Rewolucyjnych w Ludowej Republice Polskiej, 16.

u Moskvu (u usporedbi s drugim zemljama u Poljskoj organizacija JRE nije bila dobro organizirana), kao i u partijske škole drugih zemalja. U kontekstu pripremane „čistke“ u okviru samog pokreta (tu riječ je upotrijebio Sandulović), pripadnici JRE mogli su svjedočiti o pokušaju takve djelatnosti. Takva „verifikacija“ (riječ upotrijebljena u službenom dokumentu) u Poljskoj je provedena polovicom 1952. godine, što je obrazloženo potrebom održavanja „revolucionarne budnosti“ u borbi „protiv klasnih neprijatelja“. Zanimljivo je da nisu stvarnost ili praksa, nego „Rezolucije [Informbiroa] pokazale“ – tvrde autori Izvještaja Verifikacijske komisije [Jugoslavenskih] revolucionarnih emigranata u Poljskoj Narodnoj Republici – „da titoistička klika vodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu [...]. Rezolucije su pokazale da je titoistička klika svjesno pacificirala i pojednostavila marksizam-lenjinizam [...] uništavajući radničko-seljački savez“. ⁴⁰ Svoju „partiju“ su počeli zvati „bivša“ ili „stara“ KPJ, sugerirajući liniju koju su predstavljali kao odgovarajuću i jedinu ispravnu. ⁴¹

Sljedeća politička akcija koju je podržavala poljska vlast, a koja je bila usmjerena protiv Jugoslavije, bilo je stvaranje Saveza patriota Jugoslavije (prvi kongres te organizacije održan je 23-25. travnja 1953). U suštini pitanja kojima se bavio Savez patriota nisu odudarala od glavne linije koju je vodila politička emigracija, kao što su opća kritika ustavnog uređenja Jugoslavije, predstavljanog kao „fašizacija Narodnih vijeća“. ⁴² Uznapredovalo osiromašenje „radnih masa“ izazivalo je, prema osnivačima Saveza, rast otpora protiv jugoslavenskih vlasti. U rukovodstvu Saveza našli su se lideri Jugoslavenske revolucionarne emigracije. Njegovi se glavni ciljevi u suštini nisu razlikovali od ciljeva JRE iako se na temelju izvještaja može zaključiti da je Savez stremio daljnjoj konsolidaciji jugoslavenske opozicije u Poljskoj. Preporučena je, između ostalog, reorganizacija radija Slobodna Jugoslavija, a dio njezinih radnika je optuživan, ako ne za neodgovarajuću posvećenost radu, onda barem za nedostatak volje za uzdizanje svoje „političko-ideološke svijesti“. ⁴³

Kako se čini, konsolidacija političke emigracije bila je posljedica VI. kongresa KPJ (održanog 2-7. studenog 1952. u Zagrebu) na kojem je započelo preoblikovanje jugoslavenskog sistema, a „socijalistička izgradnja“ koju je u SSSR-u provodio Staljin podvrgnuta je potpunom kritici. ⁴⁴ Na početku 1953. godine usvojen je novi Ustavni

⁴⁰ Isto, 9-10.

⁴¹ Predstavljanje djelatnosti tog tijela ne ulazi u okvir ovog rada, stoga upućujem na dokumente o toj temi: AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-467, 1-122.

⁴² Primjedba o „fašizaciji“ vjerojatno se odnosi na Vijeće proizvođača koje je prema Ustavnom zakonu iz siječnja 1953. godine, uz Savezno vijeće, činilo Saveznu narodnu skupštinu Jugoslavije. Vijeće proizvođača birali su radnici i službenici te je predstavljalo važan dio sistema samoupravljanja koje je u to vrijeme bilo temelj jugoslavenske države i društva. Vidi: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1919-1988*, knjiga III, Beograd 1988, 299-302; *Službeni list FNRJ*/Beograd, 3, 14.1.1953, 21-33.

⁴³ AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-467, Sprawozdanie z I Konferencji Związku Patriotów Jugosławii, dn. 2.5. [vjerojatno, nečitljivo]. 1953, k. 38-40.

⁴⁴ Zacharias, n. dj., 139 i sl.; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999, 342-343. Na VI. kongresu je promijenjen i naziv KPJ u Savez komunista Jugoslavije (SKJ).

zakon prema kojem je Jugoslavija okarakterizirana kao „socijalistička i demokratska“ republika.⁴⁵ Promjene jugoslavenkog ustavnog poretka poklopile su se sa Staljinovom smrću. To je imalo odlučujući utjecaj na jugoslavenske odnose sa Sovjetskim Savezom, a zatim i na odnose sa satelitima SSSR-a. U PUPR-u i u Jugoslavenskoj revolucionarnoj emigraciji obnavljanje diplomatskih odnosa između Jugoslavije i SSSR-a izazvalo je stavitu konsternaciju i iščekivanje budućeg razvoja događaja.

U kontekstu razmatranih promjena, ali i perspektive razvoja situacije, jugoslaven-ska diplomacija svoju je pažnju još više usmjerila na Gomulku. Veleposlanstvo je čak strahovalo da je moguća njegova likvidacija pod izgovorom bolesti srca. Pretpostavljalo se da bi mogao biti optužen za suradnju sa zapadnom obavještajnom službom. Jugosla-venski diplomati nisu promijenili mišljenje da bi Gomulka mogao biti osoba koja bi se suprotstavila ruskoj hegemoniji u Poljskoj.⁴⁶ Kako je pisao Momčilo Peleš, otpravnik poslova FNRJ u Varšavi, „Gomulka je bitno bliži masama [...], posjeduje autoritet [...], aktivno se borio protiv fašizma“. Dodao je i da društvo vidi Bieruta kao nekritičkog sljedbenika Moskve, što negativno utječe na njegovu popularnost, posebno jer je dio društva smatrao da prikriva katinski zločin⁴⁷ i da je zaustavljao napredovanje sovjet-skih jedinica u trenutku izbijanja Varšavskog ustanka. „Sovjetski imperijalizam“ imao je odlučujući utjecaj – tvrdio je jugoslavenski diplomat – na sudbinu Gomulke. Njego-va „otpornost“ na spomenuti „sovjetski imperijalizam“ trebala je biti izazvana „našim primjerom“ [?] ⁴⁸ i služila je izgradnji „ravnopravnih“ odnosa sa Sovjetskim Savezom. Prema ocjeni Veleposlanstva FNRJ na III. plenumu PUPR-a (11-13. studenog 1949. go-dine) ne samo da je slomljen Gomulka, nego je Poljska time postala „ruska gubernija“. Gomulka je zauzimajući prema optužbama pasivni stav „sam sebi kopao grob“ (ocjena veleposlanstva iz travnja 1953. godine).⁴⁹

Istovremeno, prema ocjeni jugoslavenske diplomacije, Gomulka nije izgubio simpa-tije u „masama“, Ipak, bez obzira na „među Poljacima duboko ukorijenjene antiruske i antisovjetske osjećaje“, te simpatije nisu mogle poprimiti otvoreniji i aktivniji oblik zbog očiglednih povoda. Prema mišljenju jugoslavenskog veleposlanstva, simpatije pre-ma Gomulki održavale su se ne zato što se proslavio kao borac protiv okupatora ili revolucionar, nego zato što je postao „žrtva sovjetskog imperijalizma“. Nažalost, njegov „pokoran“ stav i povučenost nisu mogli „mobilizirati mase“.⁵⁰

45 Vidi bilješku 43.

46 DAMSP-AFNRJ-PA, 1952-66-1-417550, O procesu Gomulki i ostalima, 1-3.

47 Pitanje stavova jugoslavenske diplomacije o katinskom zločinu zaslužuje posebno istraživanje. Više o tome vidi u: DAMSP, AFNRJ-PA, 1952-66-1-417095, Zločin u katinskoj šumi, 1-4.

48 DAMSP-AFNRJ-PA, 1953-65-1-46120, Predmet: o Gomulki, pismo br. 205, 9.4.1953, 2-4.

49 Isto, 6. Vjerojatno je bilo potpuno obrnuto – „samokritika“ mu je spasila život.

50 Autor izvještaja Momčilo Peleš nije precizirao na koji način bi Gomulka mogao pokrenuti spomenute mase, zanemarivao je međunarodnu situaciju i samo se s vremena na vrijeme pozivao na „imperijali-stičku politiku SSSR-a prema Poljskoj“. Čini se da je primjer Jugoslavije bio vrlo izražen u odlukama Gomulke. Činjenica je da je poljski tisak usporedio „gomulkovštinu“ s „titovskim fašistima“, iako se s velikom dozom vjerojatnosti može reći da je to bila nadinterpretacija činovnika; Isto, 8. Povodom

Neposredno nakon Staljinove smrti poljski stav prema Jugoslaviji nije doživio značajnije promjene, iako su se u djelatnost diplomacije uvukli nesigurnost i iščekivanje. Prema mišljenju jugoslavenskih diplomata 1953. godine, poljska politika – točnije politika PUPR-a – bila je puna „raskoraka i oportunizma“. Do ostavke Gomułke partija je imala „nekakav“ socijalni program, no on je uništen u razdoblju staljinizacije pokušajem kolektivizacije poljoprivrede (isticani su njeni „slabi“ rezultati).⁵¹ S druge strane, Jugoslavenska revolucionarna emigracija počela je nejasno tumačiti normalizaciju odnosa između SSSR-a i Jugoslavije. To je morala biti posljedica iščekivanja stava PUPR-a. Uostalom, većina članova JRE normalizaciju odnosa nije prihvatila kao činjenicu. U krilu organizacije vladala su, kako su tvrdili njezini vođe, različita raspoloženja: od takvih da „se titoisti mogu okrenuti leđima prema svojim gospodarima“ i „da ćemo zbog toga cijeli život provesti u izbjeglištvu“ do aluzija da „titoisti mogu objaviti opću amnestiju za sve antifašističke i antiimperijalističke borce“.⁵² Bez obzira što poljski tisak nije prestao napadati Jugoslaviju, smanjio se broj međusobnih neprijateljskih koraka. Za jugoslavensku stranu relativno bitan događaj bio je povratak Józefa Cyrankiewicza na položaj poljskog premijera i povezano s tim „otvaranje na Zapad“ (teško je reći što je jugoslavenski diplomat pod tim mislio). Još je važnija rukopisna bilješka na gore citiranom dokumentu prema kojoj je povratak Cyrankiewicza trebao biti znak porasta utjecaja socijalista u PUPR-u.⁵³

Od II. kongresa PUPR-a (10-17. ožujka 1954. godine) može se datirati postupna normalizacija poljsko-jugoslavenskih odnosa.⁵⁴ Pažnji jugoslavenske diplomacije nije

suđenja generalu Stanisławu Tataru u *Tribini ludu* objavljeno je nekoliko članaka u kojima je „usput“ „gomulkovština“ uspoređena s „titoizmom“ (npr. 30.7.1951, 3.9.1951, 12.9.1951). Kao zanimljivost u vezi sa suđenjem Gomułki može se navesti da je poljska služba sigurnosti pokušavala vrbovati šifrant jugoslavenskog veleposlanstva Papića. Na početku 1952. trebao se vratiti u Jugoslaviju i upravo je tada dobio ponudu da ostane u Poljskoj. Poslije njegovog odbijanja poljska strana ga je planirala uhititi, iako je već ranije napustio Poljsku. Kako su tvrdili jugoslavenski diplomati, njegovo znanje (bio je šifrant od 1948) trebalo je biti iskorišteno upravo u pripremanom suđenju Gomułki. Ipak, Peleš nije precjenjivao Papićev značaj. Usp. Isto, 13-14.

51 DAMSP-AFNRJ-PA, 1953-66-2-418453, Poljoprivreda. Mogućnosti i tretiranje.

52 AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-467, Dyskusja na konferencji członków grupy emigracji jugosłowiańskiej, 14-15.11.1953 r, 48.

53 DAMSP-AFNRJ-PA, 1954-65-1-43453, telegram br. 32, 19.3.1954.

54 Signal za promjenu poljske politike bilo je zatopljanje odnosa Beograda i Moskve. Poslije Staljinove smrti i dolaska Hruščova na vlast, potonji je odlučio ponovno izgraditi „pozitivne odnose s Jugoslavijom.“ Kako Hruščov piše u memoarima, „Glavni protivnici takve politike bili su [Vjačeslav] Molotov, [Kliment] Vorošilov i [Mihail] Suslov. Uz to, i [dugogodišnji urednik propagandnog dijela *Pravde* Dimitrij] Šepilov pogrešno je shvaćao promjenu naše politike.“ Najvjerniji pristaša prvog sekretara KPSS-a bio je Anastas Mikojan. Georgij Maljenkov zauzeo je „za njega karakterističan stav iščekivanja koja će frakcija osvojiti većinu da bi joj se tek kasnije priključio“. Hruščov je argumente protivnika približavanja ocjenjivao kao neracionalne. „Sami smo – pisao je – izmislili sve te teze [među ostalim, da u Jugoslaviji već funkcionira kapitalizam i da su SAD progutale Jugoslaviju], a poslije smo počeli vjerovati u njih“. Istovremeno je donio odluku o koordiniranju približavanja s drugim komunističkim partijama, među kojima su bile i one sa zapada. Usp. Sergei Chruszczow (ur.), *Memoirs of Nikita Khrushchev. Vol. 3 – Statesmen [1953-1964]*, The Pennsylvania State University 2007, 532-535.

promakao stav premijera Cyrankiewicza poslije moskovske konferencije kada je spominjao „koegzistenciju“.⁵⁵ I stvarno, 27. kolovoza 1954. godine poljska strana iznijela je konkretnu ponudu obnavljanja uzajamnih ekonomskih odnosa. Osmog listopada jugoslavenski MVP dobio je zeleno svjetlo za pripremu štanda na sajmu u Poznańu, koji se trebao održati u veljači 1955. godine. Tada je počelo oslobađanje iz zatvora osoba koje su se tamo našle zbog stvarne ili prividne simpatije prema Titu (primjerice Milića Petrovića, prvostupanjski osuđenog na „dugogodišnji zatvor“ 1949. godine za „ekonomsku, političku i vojnu špijunažu“ u korist Jugoslavije),⁵⁶ ponovno je otvoreno pitanje repatrijacije a u tisku su se pojavili „objektivni“ komentari i članci posvećeni Jugoslaviji. Osim toga, prestali su napadi na Jugoslaviju na Radio Varšavi, koji je emitirao programe na srpskom jeziku⁵⁷ i smatran je propagandnim organom Informbiroa (položaje na tom radiju zauzimali su ljudi iz Jugoslavenske revolucionarne emigracije). Tada je obnovljena i kulturna razmjena (posebno se to odnosilo na publikacije svih vrsta) te je oslabljen nadzor jugoslavenskog veleposlanstva u Varšavi, iako sam postupak nije prekinut i sigurno nije više provodeći na tako jednostavan način kao do tada.⁵⁸

55 DAMSP-AFNRJ-PA, 1954-66-2-417915, O poljsko-jugoslavenskim odnosima, 1-3.

56 Milić Petrović je navodno organizirao špijunsku mrežu Poljaka, koji su prikupljali informacije „o mjestima od strateškog značaja u Donjoj Šleskoj“. Za dobivene informacije vrbovanim agentima plaćao je sredstvima iz fondova jugoslavenskog veleposlanstva. Karakter špijunske djelatnosti ukazivao je da je cilj bila diverzija usmjerena protiv Poljske i SSSR-a. Mreža koju je organizirao trebala je, navodno, štetiti PPR-u zahvaljujući iskorištavanju njezinih „desničarskih elemenata“ čija su prezimena trebala biti dostavljena kasnije. Posebnom pregledu bila je podvrgnuta distribucija propagandnog materijala koji je u Varšavu stizao diplomatskom poštom. Služba sigurnosti – prema dalje citiranom izvještaju – samo je 1949. zaplijenila 22753 biltena, 22239 novina i 4170 brošura „poslatih ilegalnim putem“. AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-456, Notatka informacyjna dotycząca wrogiej działalności uprawianej przez titowców wobec Polski, 45-46.

57 U tom razdoblju poljska diplomacija nije koristila naziv srpskohrvatski jezik i zbog toga je na toj etapi upotrijebljen naziv koji je bio u općoj upotrebi – srpski jezik.

58 DAMSP-AFNRJ-PA, 1954-66-2-415031, Predmet: normalizacija odnosa, telegram br. 993, 5.11.1954, 1-8. Usput, može se navesti da je samokritiku podnijela i partijska organizacija pri veleposlanstvu Narodne Republike Poljske u Beogradu, iako, kako se može pročitati u dokumentu, opravdavanje činjenice približavanja s Jugoslavijom uopće nije moralo biti očigledno. U prvi je plan isticana „normalizacija odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, i zemalja narodne demokracije“ – nikada u prikazanom razdoblju nije spomenut naziv ijedne druge zemlje. Više puta je, uz pretjerivanje, naglašeno da je približavanje bilo određeno ponovnom izgradnjom jedinstva „zemalja koje ljube mir“ prema „agresivnim blokovima“ koji su počeli nastajati. AAN-WZKCPZPR, 237/XXII-714, Referat sprawozdawczy za okres od lutego 1954 r. do czerwca 1955 r, 19-28. Na susretu vojnih izaslanika u Londonu 6. travnja (susret je priredio klub vojnih izaslanika) bili su prisutni poljski i jugoslavenski izaslanici – potpukovnik Leon Herzog i general bojnik Bogdan Oreščanin (smješteni su jedan pored drugog – slučajno?). U jednom trenutku jugoslavenski izaslanik je pitao Herzoga zašto obje zemlje oklijevaju s obnavljanjem uzajamnih diplomatskih odnosa (iako nikada nisu bili prekinuti, ipak obojica veleposlanika su nakon početka sukoba Tito-Staljin bila pozvana u svoje prijestolnice zbog konzultacija). Herzog je smatrao da nema ovlasti izjašnjavati se o tom pitanju, ali je smatrao da inicijativu u vezi normalizacije odnosa trebaju istovremeno pokazati obje strane, s čime se Oreščanin složio. AMSZ-DI, 7-20-188, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez attache wojskowego PRL pplk. Herzoga z attache wojskowym Jugosławii gen. dyw. Gresčaninem w dniu 6.4.1954 r, 2.

Bez ikakve sumnje, zaokret u poljsko-jugoslavenskim odnosima diktirala je promjena politike Sovjetskog Saveza prema Jugoslaviji, iako je poljska strana, prema Peleševom sudu, tu činjenicu pokušavala iskoristiti u propagandne svrhe. Naime, inicijator normalizacije trebala je biti jugoslavenska strana, što je, prema tom političaru, moglo biti posredno priznavanje pogreške. Suočena s „nestabilnim raspoloženjem masa“, poljska vlada pokušavala je izaći iz nastale situacije i sačuvati obraz. Uostalom, u Beogradu se nije predviđalo da normalizacija može na neki bitan način utjecati na poziciju SSSR-a u zemljama Istočne Europe. Čak je mogla utemeljiti sovjetsku dominaciju u satelitima Moskve, gdje su u komunističkim partijama jaku poziciju zauzeli djelatnici koje je „odgojila“ Kominternu, ne govoreći o dosta utjecajnoj, prema jugoslavenskoj diplomaciji, Jugoslavenskoj revolucionarnoj emigraciji.⁵⁹ Vrlo dragocjena i proročka jest Peleševa primjedba – on je naime na toj osnovi zaključio da se realizacija normalizacije odnosa između SSSR-a i Jugoslavije čak ne mora pokazati trajnom i da u budućnosti može utjecati na poljsko-jugoslavenske odnose, što se ostvarilo u drugoj polovici pedesetih.

Napredak normalizacije u poljsko-jugoslavenskim odnosima na području gospodarske suradnje, što treba posebno istaknuti, nije bio istovjetan s automatskim povratkom stanja prije 1948. i Rezolucije Informbiroa. Kao što pokazuje tablica, poljsko-jugoslavenska trgovinska razmjena 1955. jedva je dostigla razinu prije krizne 1949. godine:

Godina	Izvoz		Uvoz	
	u 1000 \$	% jug. izvoza	u 1000 \$	% uvoza u Jug.
1945.	-	-	7	0,1
1946.	1419	2,6	2633	7,4
1947.	5922	3,4	5486	3,2
1948.	23765	7,8	23052	7,4
1949.	3769	1,8	6561	2,2
1954.	-	-	-	-
1955.	3854	1,5	4191	0,9

Izvor: DAMSP-PA, 1955-48-12-18191, Analiza robne razmjene s Poljskom za 1955. godinu, 10.

Na ovom mjestu vrijedi naglasiti da je 1955. godine, pored nominalno usporedivih vrijednosti u odnosu na 1949. godinu, udio poljskog izvoza u strukturi poljsko-jugoslavenske trgovinske razmjene smanjen. Najmanje su dva uzroka tome. Kao prvo, izgubljeni su ugovori koje je poljska strana izvršavala prije izbijanja konflikta. Dodatno, te praznine upotpunjene su razvojem gospodarskih odnosa Jugoslavije sa zapadnim zemljama.

Događaji u razdoblju 1955-1956. presudno su utjecali na poljsko-jugoslavenske odnose. Posjet vrha SSSR-a Jugoslaviji na čelu s Hruščovom i Bulganjinom, iako bez

59 Na II. kongresu PUPR-a Sandulović je održao „vatreći“ govor u izrazitom „antititovskom“ tonu. Usp. Isto, 6-7; Nikola Sandulović, „Proletariat jugosłowiański coraz ofiarnej walczy o odrodzenie ludowej ojczyzny“, *Nowe drogi*, 57 (1954), 428-430.

radikalnog zaokreta, dao je jasan znak koji je smjer Moskva zauzela u odnosima s Beogradom. Taj posjet, koji je trajao od 26. svibnja do 2. lipnja 1955. godine, bio je signal i PUPR-u. Govor Hruščova u zračnoj luci u Beogradu prilikom njegovog dolaska jasno je pokazao opći trend u uzajamnoj politici, a sadržavao je nagovještaj normalizacije partijskih odnosa. Štoviše, posjet je nagovještavao daljnji razvoj „političke, ekonomske i kulturne suradnje između naših naroda“, što je trebala biti posljedica „višestoljetnog prijateljstva, časnih revolucionarnih tradicija, kao i trajnih ekonomskih interesa“.⁶⁰ Ipak, tu vrijedi naglasiti da je sporazum koji su potpisali FNRJ i SSSR imao međudržavni karakter, na čemu je Titu posebno stalo. Odluke Beogradske deklaracije koju su potpisali premijeri obje zemlje (odnosno Tito i Bulganjin, ali ne i Hruščov) to su točno odražavale. Sljedeći događaji, naime „tajni“ referat Hruščova na XX. kongresu KPSS-a održanom 14-25. veljače 1956. u kojem je, općenito uzevši, kritizirao staljinistički sistem te kasnija likvidacija Informbira (17. travnja 1956), uklonili su najveće prepreke za Titov posjet Moskvi. Taj posjet bio je jasan znak da je vrijeme konflikta prošlo i to ne samo na državnoj, nego i na partijskoj razini, o čemu svjedoči pompozno potpisivanje dokumenta nazvanog Moskovska deklaracija (20. lipnja 1956) kao formalnog svjedočanstva normalizacije partijskih odnosa između SKJ i KPSS.⁶¹

U slučaju SKJ i KPSS međupartijski događaji koji su svjedočili o njihovim vezama bili su mnogo rjeđi od međudržavnih susreta predstavnika SSSR-a i Jugoslavije, otuda – prema mišljenju jugoslavenske diplomacije – slabljenje pozicije Bieruta, kojeg su nazivali „poljski Staljin“.⁶² Slabljenje njegove pozicije bilo je povezano s promjenama u međunarodnoj politici i nagovještavalo je score promjene u poljsko-jugoslavenskim odnosima. To potvrđuje izvještaj poljskog veleposlanstva u Beogradu u kome se može pročitati da su „značajni događaji političke prirode [između ostalog, posjet Hruščova Beogradu] za sobom povukli puniju normalizaciju sovjetsko-jugoslavenskih odnosa, a prema tome i poljsko-jugoslavenskih odnosa“.⁶³ Nagla smrt druga „Tomasza“

60 Nikita Hruščov, „Govor na aerodromu prilikom dolaska u Beogradu“, u: Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948*, sv. 3, Beograd 1980, 537; *Politika* (Beograd), 27.5.1955; više o tome: Dragan Bogetić, „Drugi Jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije“, u: Slobodan Selinić i dr. (ur.), *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*, Beograd 2008, 49-64.

61 O promjeni u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima svjedoči zamah s kojim je pripremljen posjet. Osim šestero političara najvišeg ranga s Titom, Kardeljem i tadašnjim šefom MVP-a Kočom Popovićem, u Moskvu je *otputovala* „velika količina brošura i jugoslavenskih materijala“, pripremljeni su skupocjeni pokloni „ne samo za članove CK KPSS-a i njihove supruge, nego čak i za kandidate [za to tijelo]. Titova supruga je, pak, opremila namještajem jedan vrtić“. Cijeli taj luksuz trebao je biti demonstracija jugoslavenske pozicije prema sovjetskim drugovima. Prilikom pregovora o budućoj Moskovskoj deklaraciji sovjetska strana prihvatila je načelo „promatraj i čeka“, na početku prepuštajući inicijativu predstavnicima Jugoslavije. Usp. Jan Pelikán, „The Yugoslav state visit to the Soviet Union, June 1956“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41 (2009), 93.

62 DAMSP-AFNRJ-PA, 1955-47-7-41392, telegram od 8.1.1955.

63 AMSZ-BK, 20-43-528, Sprawozdanie z działalności Wydziału Konsularnego Ambasady PRL w Belgradzie za okres od 1.4.55-15.1.56; nr 302/1/56/tjn, b.p.

(Bierutov nadimak) 12. ožujka 1956. u Moskvi ubrzala je promjene u rukovodstvu PUPR-a. Jugoslavenska diplomacija iščekivala je kako će se razviti procesi unutar PUPR-a, posebno jer je obračun sa staljinističkim sistemom u Poljskoj, prema riječima novog jugoslavenskog veleposlanika u Varšavi Arse Milatovića,⁶⁴ napredovao sporije nego u SSSR-u.⁶⁵ U svakom slučaju, uskoro je jugoslavenska diplomacija ponovno svoju pažnju usmjerila na pitanje Gomułke, točnije na pitanje njegove rehabilitacije. Milatović je isticao da rješenje tog problema uopće nije jednostavno zbog vrlo jasnog razloga. Taj proces bi značio priznanje greške od strane tadašnje ekipe koja se našla „u vrlo teškom položaju“, osobito ako se uzme u obzir jaka pozicija partijskog „betona“⁶⁶ koji se nije do kraja snašao u novoj stvarnosti i koji nije nužno prihvaćao nadolazeće promjene.⁶⁷ Time treba opravdavati relativno mali interes aktiva PUPR-a za jugoslavensko pitanje. Bez obzira na sve, značajne političke i društvene promjene 1956. godine odlučujuće su utjecale na poljsko-jugoslavenske odnose i to barem u narednih petnaest godina.

SUMMARY

Polish-Yugoslav Relations 1948–1955

When the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) was excluded from Cominform (June 1948), unprecedented split in communist's movement became a fact. But even in that case Polish government did not decide to break off diplomatic relations, as f.e.g. Soviet Union had done. The highest level of crisis in Polish-Yugoslav relations lasted until the death of Stalin in 1953. In this period, cultural and economy relations had been limited, repatriation of Polish community

64 U Varšavu je doputovao 19. siječnja 1955. (*Tribuna ludu*/Varšava, 20.1.1955), što se poklapalo s tadašnjim odlukama o opozivu dotadašnjih veleposlanika upletenih u političke sporove. DAMSP-AFNRJ-PA, 1954-66-2-415031, Predmet: normalizacija odnosa, telegram br 993, 5.11.1954. Na Wendeovo mjesto došao je Henryk Grochulski. Zanimljivo je da je poljski MVP smatralo da je Milatović, slično kao i njegovi najbliži suradnici, bio nenaklonjen Sovjetskom Savezu. Navodno je nastupao „agresivno protiv Sovjetskog Saveza i predstavljao je tvrd antiinformbiroovski smjer“; AMSZ-Protokół Dyplomatyczny, 16-25-428, Wyciąg korespondencyjny nr 1335 z Belgradu z dn. 28.1.55.

65 DAMSP-AFNRJ-PA, 1956-65-1-44466, telegram br. 133, 23.3.1956. Više o jugoslavenskom mišljenju o Bierutovoj smrti i kadrovskim promjenama u PZPR-u: DAMSP-PA, 1956-64-6; Šef države; Vlada, PA, 1956-64-7 (niz dokumenata).

66 DAMSP-AFNRJ-PA, 1956-65-1-44746, telegram br. 143, 28.3.1956.

67 Tijekom rasprave uoči glasanja o proširenju sastava Sekretarijata CK PUPR-a i uključivanju u to tijelo Albrechta i Giereka, zamjenica člana CK Pelagia Lewińska rekla je: „Molim drugove iz Politbira, naš položaj u ovom trenutku je izuzetno težak, svako od nas pokušava u sebi pronaći poštenog pravog partijskog čovjeka, da ne bismo, protivno boli koji svi osjećamo zbog gubitka druga Bieruta, klonuli i zbog drugih teškoća koje ima naša partija. Što se može misliti o glasu aktivista, starog komunista, koji – pročitavši posljednji referat druga Hruščova na zatvorenom zasjedanju – govori: nema se što raditi, idem saditi grašak, neka barem moj posao donese korist.“ AAN-WZKCPZPR, 237/II13, 26.

in Yugoslavia brought to a halt. In mass-media both sides sparked off aggressive campaign (however, still not as active as in other socialist countries); diplomats, as well as embassies, were “almost officially” under constant surveillance etc.

After the death of Stalin wasn't clear, which faction of communist party in USSR will take over the power in Kremlin. That was one of the reasons, why “automatically” Polish-Yugoslav relations hadn't been improved despite fact, that negative campaign was partially muffled. It was done after Yugoslav-Soviet normalization. Worth to be noticed, that it responded first of all to the political relations, much more complicated was in a field of economy. Since 1948 Yugoslavia had been isolated from the economies of other socialist countries, so government in Belgrade had to look around for an opportunity of cooperation with Western states, such as Austria, Norway and others. The niches, by 1948 fulfilled by Polish business trade partners, were successfully replaced by the competition. In principle, Polish-Yugoslav economic relations needed time up till late 1955 to back into level before the outbreak of conflict with Cominform.

The situation was slightly better in the field of cultural relations, which could be rebuilt much more quickly. However, a couple of years of aggressive propaganda in media, “Revolution Expatriates” activity in Poland (Yugoslavs, who supported Cominform in conflict with KPJ and decided to stay abroad and called itself as “only right” representation of Yugoslav communists) posed important issue to be overcome. This negative campaign, stereotypes, disinformation about Poland and Yugoslavia became a reality for huge part of both societies. It might be said, that at the beginning of year 1956, Polish-Yugoslav relations came back into the point from year 1948.

Keywords: Poland, Yugoslavia, international relations, Polish-Yugoslav relations